

GRZEGORZ JANUSZ

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Polska i Ukraina. 25 lat zmian systemowych

Poland and Ukraine: 25 Years of Systemic Transformation

After 1989, Poland and Ukraine were subject to the process of political, economic and social transformation. While Poland regained full sovereignty, Ukraine became an independent state. Both countries were in a similar economic situation at the beginning of the transformation. Poland experienced significant economic growth as the result of the unambiguous choice of western integration, entry into the structures of the European Union (EU) and aid from the EU. The multi-vector nature of Ukraine's policies resulted in the backwardness of many processes, and the direction of western integration became dominant only after the revolution of dignity. Both countries are important economic and political partners.

Keywords: Poland, Ukraine, integration, politics, economy, society, neighbourhood, cooperation.

2 grudnia 2016 r. przypadła 25 rocznica uznania niepodległości Ukrainy przez Rzeczpospolitą Polską. Polska była pierwszym państwem, które uznało niepodległość Ukrainy po ogłoszeniu przez Ukraińską Socjalistyczną Republikę Sowiecką *Deklaracji Niepodległości Ukrainy* z 24 sierpnia 1991 r. i przeprowadzeniu 1 grudnia 1991 r. referendum ogólnoukraińskiego w sprawie niepodległości. Ćwierćwiecze staje się dobrą okazją do określenia punktu wyjścia oraz podsumowania zmian, jakie zaistniały w Polsce i w Ukrainie.

Zmiany określić można przez czynniki: polityczny, ekonomiczny i społeczny.

Oba państwa¹ należały do tzw. systemu socjalistycznego, przy czym Polska Rzeczpospolita Ludowa, mimo pozostawania w strefie wpływów sowieckich i mająca ograniczone możliwości samodzielnego decydowania²,

1 Określenie „państwo” odnoszone jest w niniejszym opracowaniu także do Ukrainy przed 1991 r., aczkolwiek podmiotem prawa międzynarodowego była tylko Polska, Ukraina zaś pozostawała do grudnia 1991 r. w składzie ZSRS.

2 Dzisiaj wpływ sowiecki na decyzje władz PRL jest w części mitologizowany. W rzeczywistości dotyczył głównie wpływu politycznego, przez partię komunistyczną, a następnie przenoszony był na decyzje władz państwowych. W polityce wewnętrznej oraz w dużej

była uznanym podmiotem prawa międzynarodowego, a Ukraina była częścią Związku Sowieckiego jako Ukraińska Socjalistyczna Republika Sowiecka. Stąd też wynikała znaczna samodzielność Polski w zakresie podejmowania decyzji politycznych i ekonomicznych, widoczna zwłaszcza w okresie pierestrojki Michaiła Gorbaczowa. Tej samodzielności nie posiadała Ukraina włączona w system decydowania i gospodarki państwa sowieckiego. Widoczne było to także w początkach przemian polityczno-gospodarczych w obu państwach. Polska była postrzegana cały czas przez społeczność międzynarodową jako samodzielny podmiot w polityce międzynarodowej, natomiast Ukrainę przez pewien czas postrzegano jako wspólny z innymi państwami byłego ZSRS segment stosunków międzynarodowych, a zwłaszcza przez pryzmat interesów Rosji. Jednocześnie transformacja w Polsce nie spowodowała konieczności uznawania Rzeczypospolitej Polskiej i nawiązywania przez nią stosunków dyplomatycznych z innymi państwami, poza przypadkami, gdy z przyczyn politycznych takich stosunków w okresie PRL nie utrzymywano. W przypadku Ukrainy zaistniała konieczność uznania nowego państwa, a także nawiązania przez nie stosunków dyplomatycznych z innymi państwami.

W Polsce silna była pozycja Kościoła katolickiego, z którą ówczesne władze PRL, zwłaszcza od początku lat 70. XX w., wyraźnie się liczyły. Społeczeństwo polskie wsparcie miało także w osobie Jana Pawła II i jego pielgrzymkach (1979, 1983, 1987 r.). Jako wezwanie do zmian odebrano słowa papieża w trakcie pierwszej pielgrzymki do Polski *Niech zstąpi Duch Twój i odnowi oblicze ziemi! Tej ziemi!*, wypowiedziane w czasie mszy świętej przed Grobem Nieznanego Żołnierza w Warszawie. W Ukrainie do czasu zmian polityczno-społecznych nie doszło do takiej sytuacji. Działalność Cerkwi prawosławnej była tolerowana w granicach wyznaczanych przez władze, choć poddana była infiltracji przez służby sowieckie. Na terenie Ukrainy Zachodniej działał nielegalnie Kościół greckokatolicki³, który wspierał także ambicje

mierze polityce zagranicznej, jeśli nie naruszało to ustalonych pryncypiów tzw. realnego socjalizmu, istniała znaczna samodzielność władz PRL w podejmowaniu decyzji i działań – oczywiście w ramach uznanych przez władze sowieckie i „bratnie partie” pryncypiów ideologicznych. Efektem była silna pozycja Kościoła katolickiego w Polsce, istnienie własności prywatnej czy półlegalnej opozycji od drugiej połowy lat 70. XX w. W zakresie ustrojowym, w odróżnieniu od innych państw tzw. realnego socjalizmu, tylko w PRL powołano takie instytucje polityczno-prawne, jak Naczelny Sąd Administracyjny, Trybunał Konstytucyjny, Trybunał Stanu czy Rzecznika Praw Obywatelskich, niemające swoich odpowiedników w ZSRS i w innych państwach znajdujących się w orbicie wpływów Związku Sowieckiego i krytykowane jako „wymysł burżuazyjny”.

3 W różnych okresach Kościół greckokatolicki obejmowany był kilkoma nazwami. W 1975 r. Stolica Apostolska wprowadziła oficjalną nazwę Kościół katolicki obrządku

narodowościowe Ukraińców. Duchowni tego kościoła działali bądź w ramach Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej⁴, bądź w ramach nielicznych kościołów rzymskokatolickich, względnie odprawiali nielegalne nabożeństwa w nieczynnych cerkwiach. W okresach odwilży udawało się wznawiać posługę duszpasterską tolerowaną okresowo przez władze. Odnawianie działalności Kościoła greckokatolickiego nastąpiło w okresie kierownictwa Michaiła Gorbaczowa.

Podobnie wyglądała sytuacja w odniesieniu do opozycji politycznej. W Polsce od tzw. radomskiego czerwca⁵ półlegalnie działały środowiska opozycyjne, mające poparcie Kościoła, a strajki z lat 1980–1981 oraz powstanie w ich efekcie w 1980 r. NSZZ „Solidarność” miały swój wpływ na wydarzenia z końca lat 80. XX w. Środowiska opozycyjne funkcjonować mogły w wąskiej przestrzeni publicznej oraz oddziaływać na społeczeństwo mimo prześladowań ze strony Służby Bezpieczeństwa. Na Ukrainie brutalnie pacyfikowano wszelkie próby działalności opozycyjnej, która miała zresztą bardzo elitarny charakter. Podobny był stosunek w obu państwach do opozycji politycznej; w Polsce traktowano tę działalność jako wybryki chuligańskie⁶, a w ZSRS jako swoistą chorobę psychiczną, umieszczając dysydentów w specjalnych szpitalach psychiatrycznych, tzw. psychuszkach⁷. Działania te pozwalały władzom zaprzeczać na forum międzynarodowym jakoby w kraju istniała opozycja oraz kategoria więźniów politycznych.

Niewątpliwie dla obu państw istotne były zmiany zaistniałe po objęciu 11 marca 1985 r. funkcji sekretarza generalnego Komitetu Centralnego KPZR przez Michaiła Gorbaczowa, który zainicjował nową politykę przebudowy

bizantyjsko-ukraińskiego (*Українська Греко-Католицька Церква*) stosowaną w oficjalnym nazewnictwie, choć w potocznym nadal jest używane określenie Kościół greckokatolicki.

- 4 Po tzw. akcji reunikacji z 1945 r. działalność Kościoła greckokatolickiego została zakazana, a struktury i duchownych tego wyznania włączono do Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. Sprzeciwiających się tej decyzji hierarchów i duchownych greckokatolickich skazano na zesłanie.
- 5 Pojęciem tym określa się protesty społeczne w Radomiu, do których doszło 25 czerwca 1976 r. po wprowadzeniu przez ówczesne władze drastycznych podwyżek cen żywności (mięsa i wędlin), zostały one brutalnie spacyfikowane przez władze. Podobne wydarzenia miały miejsce m.in. w Ursusie i Płocku.
- 6 Na przykład rozrzucanie ulotek traktowano jako zaśmiecanie przestrzeni publicznej lub środków transportu.
- 7 Na podstawie kodeksów karnych w poszczególnych republikach ZSRS do społecznie niebezpiecznych czynów zaliczono m.in. antysowiecką agitację i propagandę oraz „rozpowszechnianie obelżywych wymysłów, szkalujących sowiecki ustrój państwowy i społeczny”. Umieszczenie w psychuszce nie wymagało nawet orzeczenia sądu i mogło być wykonane na podstawie decyzji administracyjnej.

(*неперстроїку*), której elementem była jawność (*гласність*). Zwolniono ukraińskich więźniów politycznych oraz duchownych Kościoła greckokatolickiego skazanych za prowadzenie nielegalnej działalności duszpasterskiej.

Podobieństwa wystąpiły także w odniesieniu do czasu i formy zmian. Formalne zmiany zostały poprzedzone aktywizacją sił liberalnych w łonie partii komunistycznych w Polsce i ZSRS, a także osłabieniem sił konserwatywnych. W mojej ocenie ważny wpływ miały tu po dwa wydarzenia o całkowicie odrębnym charakterze: w Polsce było to zabójstwo kapelana Solidarności ks. Jerzego Popiełuszki, dokonane ze szczególnym okrucieństwem 19 października 1984 r. przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa, oraz trzecia pielgrzymka papieża Jana Pawła II w czerwcu 1987 r., a w przypadku Ukrainy to awaria elektrowni atomowej w Czarnobylu 26 kwietnia 1986 r. oraz oficjalne przyznanie przez władze w lipcu 1989 r., że w Bykowni pod Kijowem zostały pochowane w masowych grobach ofiary represji stalinowskich.

W Polsce w trakcie trzeciej pielgrzymki Jana Pawła II do Polski 62 czołowych działaczy i sympatyków Solidarności wystosowało apel do władz nawołujący do dialogu, a w wyniku fali strajków w 1988 r. doszło do słynnej debaty przewodniczącego Ogólnopolskiego Porozumienia Związków Zawodowych Alfreda Miodowicza i lidera nielegalnej Solidarności Lecha Wałęsy – formalnie „prywatnej osoby”⁸, a w konsekwencji do obrad Okrągłego Stołu władz i opozycji (6 lutego–5 kwietnia 1989 r.). Sama debata oraz decyzja o obradach Okrągłego Stołu zostały poprzedzone rozmowami prowadzonymi w sierpniu 1988 r. między szefem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Czesławem Kiszcziakiem oraz Lechem Wałęsą z udziałem biskupa Jerzego Dąbrowskiego i sekretarza KC PZPR Stanisława Cioska.

Na Ukrainie pojawiły się także próby nawiązania dialogu z władzami m.in. 5 sierpnia 1987 r. związany z Grupą Helsińską Wiaczesław Czornowół wystosował do Gorbaczowa memoriał opisujący sytuację w Ukrainie i wskazujący na potrzebę zmian polityki narodowościowej. Pominięcie władz Ukrainy nie było przypadkowe, gdyż I sekretarz KC Komunistycznej Partii Ukrainy (KPU) Władimir Szerbicki należał do konserwatywnego skrzydła partii sowieckiej i zwolenników rusyfikacji Ukrainy. Wyraźne zmiany nastąpiły dopiero w 1989 r., gdy w listopadzie powstała na Ukrainie pierwsza legalna

8 Debata dotycząca pluralizmu związkowego i sytuacji politycznej w Polsce odbyła się 30 listopada 1988 r. i była transmitowana w pierwszym programie telewizyjnym w tzw. *prime time*. W powszechnej ocenie zdecydowanym zwycięzcą w debacie był Lech Wałęsa, a ówczesne władze nieoficjalnie uznały dopuszczenie do tej debaty i jej przebieg za swoją kompromitację.

organizacja polityczna niezwiązana z partią komunistyczną: Ludowy Ruch Ukrainy na Rzecz Przebudowy (Ruch). Jednakże w odróżnieniu do sytuacji w Polsce nie doszło do rozmów władz z opozycją oraz obrad Okrągłego Stołu.

W obu państwach, mimo różnic czasowych w zaistniałych przemianach⁹, nastąpiły one w wyniku wykorzystania metod demokratycznych: w Polsce instytucji wyborów parlamentarnych, a w Ukrainie instytucji ogólnoukraińskiego referendum w sprawie niepodległości. Różnica w obu procesach była jednak zasadnicza. W przypadku Polski celem była zmiana samego ustroju państwa i zasad funkcjonowania gospodarki oraz odzyskanie suwerenności, a w przypadku Ukrainy to przede wszystkim uzyskanie niepodległości i wyjście ze struktur ZSRS. Warto podkreślić, że w obu państwach w proces przemian włączyła się część członków partii komunistycznej. Jednocześnie wybory w Polsce zainicjowały proces zmian w całym tzw. obozie socjalistycznym w Europie Środkowo-Wschodniej i Południowej, a w przypadku Ukrainy nastąpiło włączenie się w proces zmian zachodzących na tym obszarze, a także w całym Związku Sowieckim. To co wiąże oba państwa to niewątpliwie fakt uznania 2 grudnia 1991 r. niepodległości Ukrainy przez Polskę jako pierwszy podmiot prawa międzynarodowego. Jednocześnie na uroczystościach 25-lecia niepodległości Ukrainy w 2016 r. jedyną głową państwa, która uczestniczyła w uroczystościach na kijowskim Majdanie Niezależności, obok prezydenta Ukrainy Petro Poroszenki, był prezydent RP Andrzej Duda. Był to wyraźny gest poparcia dla Ukrainy ze strony Polski stanowiący w świecie dyplomacji jednoznaczny sygnał.

Warto też tu podkreślić, zwłaszcza w kontekście propagandy rosyjskiej, że w przypadku referendum niepodległościowego na Ukrainie z 1 grudnia 1991 r. to za niepodległością opowiedziała się zdecydowana większość obywateli; we wszystkich 27 jednostkach administracyjnych, tj. obwodach, miastach wydzielonych i w Autonomicznej Republice Krymu, przeważały głosy oddane na rzecz niepodległości; spośród uprawnionych w referendum wzięło udział 31 891 742 osób (84,18% uprawnionych), a spośród nich za niepodległością opowiedziało się 28 804 071 osób (90,32%). Rozkład głosów był różny, gdyż najmniej osób opowiedziało się za niepodległością w Autonomicznej

9 W Polsce przemiany wiążą się z wynikami wyborów z 4 i 18 czerwca 1989 r. do Sejmu i Senatu oraz powstaniem 12 września 1989 r. rządu Tadeusza Mazowieckiego, pierwszego rządu w Polsce po 1944 r., na którego czele stanął premier niezwiązany z partią komunistyczną. Na Ukrainie proces zmian spowodowany został przyjęciem *Deklaracji Niepodległości Ukrainy* z 24 sierpnia 1991 r. i referendum w sprawie niepodległości z 1 grudnia 1991 r.

Republice Krymu (54,19%) i Sewastopolu (57,07%)¹⁰, a najwięcej w obwodzie lwowskim (97,46%) i tarnopolskim (98,67%)¹¹. Należy wskazać, że w owym czasie społeczność rosyjska na Ukrainie liczyła 11,4 mln osób, tj. 22,1% populacji Ukrainy. Reguły statystyczne i ogólne zasady rozkładu głosów wskazują, że w referendum wzięła udział też duża część społeczności rosyjskiej, która opowiedziała się zarówno przeciw, jak i za niepodległością Ukrainy.

Zasadniczą różnicę w procesie transformacji w obu państwach stanowił sam proces decentralizacji władzy.

W Polsce, jako efekt obrad Okrągłego Stołu, przeprowadzono reformę administracji publicznej poprzez odejście od jednolitego systemu władz terenowych, charakterystycznego dla okresu PRL, i odbudowę istniejącego w Polsce międzywojennej samorządu terytorialnego. Dokonano tej zmiany na podstawie ustawy z 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym, obejmując reformą początkowo tylko najniższą jednostkę administracyjną, jaką są gminy¹². Sam samorząd został zdefiniowany jako organizacja społeczności lokalnej, a jednocześnie jako część (forma) administracji publicznej, w której mieszkańcy tworzą z mocy prawa wspólnotę i decydują o realizacji zadań administracyjnych, wynikających z potrzeb tej wspólnoty. Tak też określono to w art. 1 pierwotnej i obecnej wersji ustawy: „Mieszkańcy gminy tworzą z mocy prawa wspólnotę samorządową”. W art. 2 podkreślono, że „Gmina wykonuje zadania publiczne w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność”¹³. Była to ważna zmiana w zakresie funkcjonowania administracji publicznej przez wyodrębnienie wspólnoty lokalnej oraz podział zadań między administrację rządową i samorządową. Jednocześnie przeprowadzono komunalizację mienia na obszarze gmin, przekazując znaczną część majątku państwowego na własność gmin. Pierwsze wybory do samorządu gminnego (rad gminy) odbyły się 27 maja 1990 r. Co ważne, w wyborach tych, oprócz wyborczych komitetów partyjnych licznie były reprezentowane społeczne komitety wyborcze tworzone przez społeczności lokalne.

10 Na Krymie i w Sewastopolu Rosjanie stanowili w 1991 r. większość ludności. W 2001 r., kiedy z tych terenów wyjechała już część Rosjan i przy napływie na Krym m.in. ludności krymskotatarskiej, Rosjanie w Autonomicznej Republice Krymu stanowili 58,3% ludności, a w Sewastopolu 71,6%.

11 Vidomosti pro rezul'tati Vseukraïns'kogo referendumu 1 grudniâ 1991 roku, www.archives.gov.ua/Sections/15_r.V_Ref/index.php?11 (dostęp: 20.01.2018).

12 W ustawie w Polsce posłużono się pojęciem gminy, obejmując nim zarówno gminy wiejskie, gminy miejskie, jak i gminy miejsko-wiejskie.

13 *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym*, Dz.U. 2017, poz. 1875, tekst jednolity (zmiana nazwy ustawy nastąpiła w 1998 r.).

Uzyskały one w wyborach prawie 25% głosów¹⁴. Organizacja lokalnych komitetów wyborczych i wystawianie przez nie własnych list wyborczych jest charakterystyczna raczej dla mniejszych gmin. W dużych gminach tworzenie takich komitetów można uznać za budowę zaplecza politycznego kandydatów na funkcję prezydenta lub burmistrza miasta¹⁵. System samorządu terytorialnego został na podstawie zmian prawnych w 1998 r. poszerzony od 1 stycznia 1999 r. o szczebel samorządu powiatowego oraz samorządu wojewódzkiego. Przyjąć należy, że utworzenie samorządu terytorialnego było ważnym elementem transformacji ustrojowej Polski, aczkolwiek od kilkunastu lat zaobserwować można stopniowe ograniczanie przez władzę centralną zakresu uprawnień samorządowych. Jest ono na razie niewielkie, ale tendencja ta jest dość niebezpieczna.

W przypadku Ukrainy po odzyskaniu niepodległości nie przeprowadzono zmian władz terenowych, które nadal opierały się na strukturze i systemie wykształconym w czasach sowieckich. Stąd też samodzielność poszczególnych jednostek, zwłaszcza dużych miast, w znacznej mierze zależna jest od siły politycznej w odniesieniu do władz centralnych lub organów wyższego stopnia, a posiadanej przez przedstawiciela władz danej jednostki terytorialnej. W mojej ocenie w transformacji w Ukrainie zabrakło tego ważnego elementu zmian, jakim było wprowadzenie rzeczywistego samorządu terytorialnego, aczkolwiek powstaje też pytanie, czy władze i społeczeństwo ukraińskie były 25 lat temu przygotowane na taką zmianę i jej oczekiwały? Chyba nie, gdyż brak jest odniesienia w ówczesnych dyskusjach ukraińskich do tej kwestii.

Podobnie wyglądał także system partyjny w obu państwach, który uległ wyraźnemu rozdrobieniu. Jednak występowała też istotna różnica; w Polsce partie komunistyczne po 1989 r. miały charakter dość egzotyczny i nie posiadały żadnego wpływu na życie polityczne w państwie¹⁶. W przypadku Ukrainy to Komunistyczna Partia Ukrainy była przez pewien czas realną

14 Na podstawie *Obwieszczenia Generalnego Komisarza Wyborczego z dnia 31 maja 1990 r. o zbiorczych wynikach wyborów do rad gmin na obszarze kraju, przeprowadzonych w dniu 27 maja 1990 r.*, Monitor Polski 1990 nr 21, poz. 170.

15 Od pewnego czasu można zaobserwować zjawisko, gdy prezydenci lub burmistrzowie dużych miast, uzyskując swój mandat z poparcia komitetu partyjnego, w kolejnych wyborach tworzą własny komitet wyborczy. Działo się tak np. w przypadku prezydenta Rzeszowa (początkowe poparcie przez SLD), Krakowa (SLD), Poznania (PO), Wrocławia (PO).

16 W latach 1990–2002 działał Związek Komunistów Polskich „Proletariat”, a w 2002 r. założono Komunistyczną Partię Polski. Obie partie należały do tzw. partii kanapowych o niewielkiej liczebności członków i zerowym wpływie na życie publiczne.

siłą polityczną, uzyskując najlepszy wynik w wyborach parlamentarnych w 1994 r. oraz w 1998 r. (24,7% głosów i 121 mandatów na 450 miejsc w Radzie Najwyższej)¹⁷.

W kwestii politycznej Polska jednoznacznie wybrała zachodni kierunek integracji zarówno w sferze polityczno-ekonomicznej, jak i polityczno-wojskowej. Współpracą ze Wspólnotami Europejskimi zainteresowane były już władze PRL; w 1988 r. doszło do nawiązania stosunków dyplomatycznych z Europejską Wspólnotą Gospodarczą (EWG), aczkolwiek miało to przede wszystkim ułatwić wymianę handlową ze Wspólnotami. 25 maja 1990 r. Polska złożyła oficjalny wniosek w sprawie członkostwa we Wspólnotach, podpisując 16 grudnia 1991 r. umowę stowarzyszeniową z EWG, tzw. Układ Europejski¹⁸. Duże znaczenie dla Polski, ale też i Węgier, miał utworzony przez Komisję Europejską specjalny gospodarczy program pomocowy, który z czasem objął inne państwa aspirujące do członkostwa we Wspólnotach¹⁹.

Drugim kierunkiem prozachodnim była integracja polityczno-wojskowa. W trakcie Zgromadzenia Parlamentarnego NATO w Rzymie 9 października 1989 r. uczestniczyli po raz pierwszy w charakterze gości parlamentarzyści z Polski²⁰. 8 sierpnia 1990 r. zostały nawiązane stosunki dyplomatyczne między Polską a NATO, czyli jeszcze w okresie formalnego członkostwa Polski w Układzie Warszawskim. W trakcie wizyty w Polsce, w marcu 1992 roku, Sekretarz Generalny NATO Manfred Wörner oświadczył, że „drzwi do NATO są otwarte”. Polska została zaproszona do rozmów w sprawie przystąpienia do Sojuszu Północnoatlantyckiego w Deklaracji Madryckiej przyjętej 8 lipca 1997 r. na posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej. 12 marca 1999 r. Polska stała się członkiem NATO. Polska już od połowy lat 90. XX w. współpracowała z Sojuszem przy programie Partnerstwo dla Pokoju. Stwarzało ono możliwość wspólnych ćwiczeń wojskowych, udziału w operacjach pokojowych i humanitarnych oraz konsultacje partnerów z NATO w razie zagrożenia ich bezpieczeństwa.

17 KPU zdelegalizowano po puczu Giennadija Janajewa w 1991 r. Ponownie została zarejestrowana w 1993 r. i zdelegalizowana w 2015 r. (więcej na temat systemu partyjnego i programów wyborczych oraz wyników wyborów na Ukrainie por. P. Pietnoczka, *Partie polityczne w niepodległej Ukrainie 1991–2007*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2014 oraz W. Baluk, *Kształtowanie systemu partyjnego Ukrainy w okresie transformacji ustrojowej*, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2006).

18 *Układ Europejski ustanawiający stowarzyszenie między Rzeczpospolitą Polską, z jednej strony, a Wspólnotami Europejskimi i ich państwami członkowskimi, z drugiej strony, sporządzony w Brukseli dnia 16 grudnia 1991 r.*, Dz.U. 1994 Nr 11 poz. 38.

19 PHARE lub Phare (Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies).

20 Integracja z NATO por. strona internetowa MSZ, www.ms.gov.pl/pl/ministerstwo/historia/wydarzenia/polska_droga_do_nato___dokumenty, dostęp: 20.02.2018.

W przypadku integracji z Unią Europejską (UE) to Układ Europejski z 1991 r. (umowa stowarzyszeniowa z Polską) przewidywał jednocześnie w art. 1 ust. 2 tiret iv przyszłe członkostwo Polski w UE²¹. Takiego określenia celu brak jest natomiast w umowie stowarzyszeniowej z Ukrainą – o czym dalej. Stosowna treść przepisu Układu Europejskiego określała, że celem stowarzyszenia jest „stworzenie właściwych ram dla stopniowej integracji Polski ze Wspólnotą”. Należy też podkreślić, że mimo zmian w zakresie sprawowania rządów przez ugrupowania polityczne przyszłe członkostwo w UE i NATO stanowiło swoisty konsensus ponadpartyjny realizowany konsekwentnie przez wszystkie rządy Polski po 1989 r.²²

W przypadku Ukrainy prowadzona była polityka wielowektorowości, w której, w zależności od aktualnej polityki władz Ukrainy, preferowano kierunek wschodni, a rzadziej zachodni kierunek integracji. Można stwierdzić, że dla władz Ukrainy prowadzenie polityki wektorowości było dość dogodne, gdyż pozwalało na uzyskiwanie profitów z różnych stron oraz dawało możliwość pominięcia jednoznacznego wyboru integracji. W trakcie kampanii wyborczych rzadko poruszano kwestię zachodniego kierunku integracji. Jeżeli już to w programach pojawiała się najczęściej integracja gospodarcza. Jednoznacznie natomiast odrzucano integrację polityczno-wojskową, aczkolwiek Ukraina włączała się w ograniczonym zakresie w różne misje stabilizacyjne, w tym także prowadzone przez UE misje petersberskie²³. W wyniku prowadzonych od 1994 r.²⁴ rozmów podjęta została współpraca Ukrainy z UE, ale nie tyle jako forma docelowa integracji, ile obszar współpracy z międzynarodowym podmiotem gospodarczym. W styczniu 1998 r. została zawarta między Ukrainą a UE umowa o partnerstwie i współpracy, która weszła w życie 1 marca 1998 r.²⁵ Zachodni kierunek integracji wyraźnie pojawił się dopiero po rewolucji pomarańczowej w 2005 r., a następnie

-
- 21 Wyrażone to zostało w art. 1 ust. 2 tiret iv, że celem Układu jest „stworzenie właściwych ram dla stopniowej integracji Polski ze Wspólnotą”.
- 22 Po 1989 do maja 2004 r., tj. wejścia Polski do UE, w Polsce funkcjonowało dziewięć rządów tworzonych przez różne siły polityczne, także znajdujące się na przeciwległych krańcach sceny politycznej.
- 23 Więcej na temat wyborów kierunków integracji w kampaniach wyborczych por. P. Pietnoczka, *Partie polityczne...*
- 24 Do 1994 r. problemem we współpracy wzajemnej było posiadanie przez Ukrainę broni atomowej. Dopiero rezygnacja z potencjału atomowego spowodowała konkretyzację współpracy.
- 25 *Decyzja Rady i Komisji z dnia 26 stycznia 1998 r. w sprawie zawarcia Umowy o partnerstwie i współpracy między Wspólnotami Europejskimi i ich państwami członkowskimi, z jednej strony, a Ukrainą, z drugiej strony* (98/149/WE, EWWiS, Euratom), Dz.U. UE L 1998.49.1.

po rewolucji godności na przełomie 2013/2014 r. W styczniu 2005 r. został złożony przez Ukrainę wniosek o członkostwo w UE, który został pozytywnie przyjęty przez instytucje unijne, ale bez potwierdzenia możliwości przyszłego członkostwa. 9 września 2008, podczas obrad dwunastego szczytu Ukraina–UE w Paryżu poinformowano o rozpoczęciu negocjacji w sprawie zawarcia umowy stowarzyszeniowej. Zmiana ekipy rządzącej w Ukrainie w 2010 r. spowodowała ochłodzenie wzajemnych stosunków, aczkolwiek sama umowa o stowarzyszeniu była nadal przygotowywana. Jednak 21 listopada 2013 r. rząd Ukrainy ogłosił zawieszenie procesu przygotowań do podpisania umowy o stowarzyszeniu i kompleksowej strefie wolnego handlu z Unią Europejską²⁶. Spowodowało to protesty w Ukrainie, które przerodziły się w rewolucję godności. Nowe władze podjęły ponownie współpracę z UE, która przyniosła podpisanie umowy stowarzyszeniowej²⁷. Odkonano to w dwóch etapach: 21 marca 2014 r. premier Arsenij Jaceniuk złożył podpis pod polityczną częścią umowy, a 27 czerwca 2014 r. prezydent Petro Poroszenko podpisał pozostałą część. Umowa weszła w życie 1 stycznia 2016 r. Jak zaznaczono wcześniej, umowa stowarzyszeniowa nie określała przyszłego członkostwa Ukrainy w UE, gdyż w art. 1 ust. 2 lit. d umowy określono, że celem stowarzyszenia jest „stworzenie warunków dla wzmoczonych stosunków gospodarczych i handlowych w ramach dążenia do stopniowej integracji Ukrainy z rynkiem wewnętrznym UE (podkreślenie G.J.), w tym poprzez stworzenie pogłębionej i kompleksowej strefy wolnego handlu zgodnie z Tytułem IV: (Handel i zagadnienia związane z handlem) niniejszego Układu oraz wspieranie wysiłków Ukrainy mających na celu przejście do funkcjonującej gospodarki rynkowej między innymi poprzez stopniowe zbliżenie jej prawodawstwa do prawodawstwa Unii”²⁷. Integracja z rynkiem wewnętrznym UE jest znacznie węższym pojęciem niż integracja z UE. Co prawda, takie sformułowanie nie wyklucza przepisu przyszłego członkostwa Ukrainy w UE, ale też nie jest żadnym zobowiązaniem Unii do przyjęcia Ukrainy w poczet swoich członków.

26 W dniach 14–15 listopada 2013 r., czyli przed planowanym podpisaniem umowy stowarzyszeniowej Ukrainy z UE na Wydziale Politologii UMCS w Lublinie odbyła się konferencja naukowa poświęcona tej sprawie. Uczestniczył w niej ówczesny ambasador Ukrainy w Polsce prof. Markijan Malski, który w prywatnej rozmowie stwierdził, że według jego informacji, potwierdzonych w przeprowadzonej dzień wcześniej rozmowie z ministrem spraw zagranicznych Ukrainy Leonidem Kozarą, umowa na pewno zostanie podpisana. Świadczy to o nagłej rezygnacji z podpisania umowy przez ówczesne władze Ukrainy.

27 *Układ o stowarzyszeniu między Unią Europejską i Europejską Wspólnotą Energii Atomowej oraz ich państwami członkowskimi, z jednej strony, a Ukrainą, z drugiej strony*, Dz.U. UE L 2014.161.3.

Przy wyborze kierunku integracji widoczny był także podział terytorialny Ukrainy; zdecydowanie w większym stopniu akceptowano zachodni kierunek integracji na Ukrainie Zachodniej, a wschodni (prorosyjski) na Ukrainie Wschodniej, aczkolwiek był to dość schematyczny podział, który nie odzwierciedlał w pełni postaw społecznych.

Po 2016 r. można zaobserwować odrębne kierunki polityki obu państw: obecny rząd Polski wyraża postawę eurosceptyczną, by nie rzec antyunijną, natomiast władze Ukrainy prowadzą politykę pronijną.

Należy podkreślić, że na obszarze gospodarczym w 1989 r. zarówno Polska, jak i Ukraina znajdowały się na podobnym poziomie rozwoju. W obu państwach gospodarki były w znacznym stopniu zacofane technologicznie, o postępującej dekapitalizacji majątku. Wyrażna była także bardzo niska dynamika wzrostu PKB, która nawet w poszczególnych latach była ujemna, oraz niski był poziom życia społeczeństw. Obie gospodarki cierpiały na brak inwestycji zagranicznych oraz napływu nowych technologii. Gospodarki o charakterze centralnym nie uwzględniały także mechanizmów rynkowych. Jednocześnie występowały wyraźne różnice, gdyż mimo oparcia gospodarki na społecznej własności środków produkcji w Polsce istniał cały czas sektor prywatny, który zaczął się rozwijać zwłaszcza po wejściu w życie 1 stycznia 1989 r. ustawy z dnia 23 grudnia 1988 r. o działalności gospodarczej (Dz.U. Nr 41, poz. 324), zwanej potocznie ustawą Wilczka²⁸. Ustawa spowodowała w krótkim czasie powstanie około miliona firm, w większości jednoosobowych lub rodzinnych. Ustawa ta, mimo kilku nowelizacji, przetrwała 10 lat, stając się podstawą regulacji rynku także w III Rzeczypospolitej. Ponadto w Polsce istniała prywatna własność ziemi zlikwidowana całkowicie na Ukrainie sowieckiej. Szokiem dla społeczeństwa polskiego był plan Balcerowicza²⁹, który spowodował w pierwszym okresie spadek poziomu życia społeczeństwa. Jednakże drastyczne reformy przyniosły stopniowy rozwój gospodarczy oraz wzrost poziomu życia. W znacznej mierze przyspieszenie zmian gospodarczych w Polsce możliwe było nie tylko z powodu planu Balcerowicza, ale również udzielanej przez

28 Mieczysław Wilczek był w końcowym okresie PRL właścicielem kilku zakładów przetwórstwa mięsnego. W okresie od 14 października 1988 do 1 sierpnia 1989 r. sprawował tę funkcję ministra przemysłu. Był zwolennikiem rzeczywistych reform gospodarczych i użył w tej kwestii poparcie premiera Mieczysława Rakowskiego.

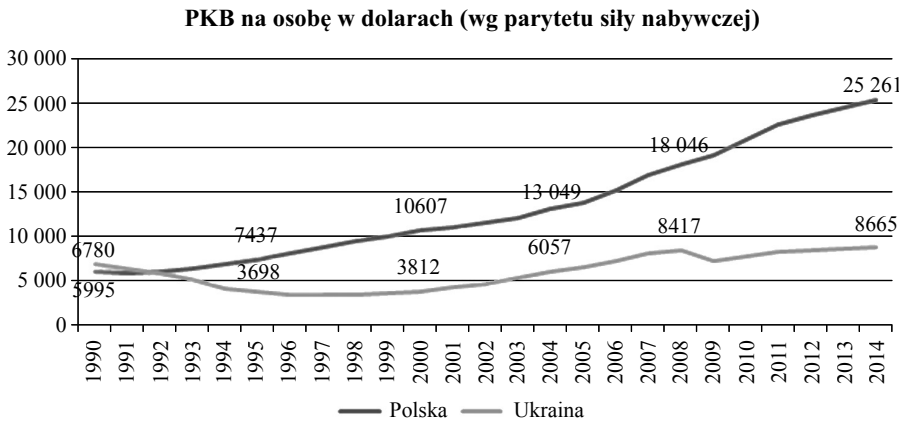
29 Pojęciem tym określa się pakiet ustaw przyjętych przez Sejm z inicjatywy rządu Tadeusza Mazowieckiego i będących podstawą reform gospodarczo-ustrojowych, przeprowadzonych w ciągu 111 dni. Ich realizacja rozpoczęła się 1 stycznia 1990 r. Osobą odpowiedzialną za przeprowadzenie reform był wicepremier i minister finansów Leszek Balcerowicz.

Wspólnoty Europejskie pomocy finansowej przez różne fundusze pomocowe, z których najbardziej znanym był program PHARE. Podobne zjawiska wystąpiły na początku lat 90. XX w. na Ukrainie, gdzie znacznie przeszacowano możliwości gospodarki, a okres po odzyskaniu niepodległości przyniósł drastyczny spadek nie tylko produkcji, ale także poziomu życia społeczeństwa. W obu państwach wystąpiło zjawisko podwyższonej inflacji oraz deficytu finansów publicznych ratowanych dodrukiem pieniędzy. Szczególnie dokuczliwa była hiperinflacja w Ukrainie, która w 1993 r. wyniosła 10 256%. W Polsce najwyższy poziom inflacja osiągnęła w 1990 r. – 685,8%. Po osiągnięciu poziomu szczytowego inflacja zaczęła maleć w obu państwach, osiągając nawet poziom deflacji; w Polsce w latach 2015–2016, a w Ukrainie w latach 2002 i 2012 (por. tabele 2 i 3). W obu państwach przeprowadzono także denominację pieniędzy: w Polsce 1 stycznia 1995, a w Ukrainie 1 stycznia 1996 r. W Polsce zachowano nazwę waluty narodowej, dokonując denominacji w relacji 1 do 10 000 (nowy – stary złoty), w przypadku Ukrainy zmieniono nazwę waluty, wprowadzając w miejsce dotychczasowej waluty karbowaniec (*карбованець*) nową walutę – hrywnę (*гривня*) oraz przeprowadzając denominację w relacji 1 hrywna do 100 000 karbowanów.

Tym samym pewne procesy w obu państwach były podobne. Widoczne natomiast zmiany wystąpiły w zakresie PKB *per capita*; w 1990 r. poziom PKB *per capita* był wyższy w Ukrainie niż w Polsce o 785 USD, wynosił odpowiednio 6780 USD i 5995 USD. Już na przełomie 1991/1992 r., gdy poziom PKB *per capita* w obu państwach zrównał się, zaczęło następować zjawisko nożyc: przy wzrastającym PKB *per capita* w Polsce zaczął on maleć w Ukrainie, osiągając poziom z 1990 dopiero w 2005 r. – w tym czasie w Polsce PKB *per capita* był dwukrotnie wyższy niż w Ukrainie. W 2016 r. PKB *per capita* w Polsce wyniósł 27 690 USD, a w Ukrainie ponad trzykrotnie mniej bo 8320 USD³⁰. Jednocześnie o ile w Polsce widoczny jest stały wzrost, o tyle w przypadku Ukrainy następował regres w stosunku do 2014 r. (por. wykres 1). Podobna tendencja wystąpiła w zakresie PKB brutto; o ile PKB Ukrainy w 1990 r. był wyższy o 16 mld USD niż PKB Polski (odpowiednio 81 mld USD i 65 mld USD), o tyle w kolejnych latach wynik ten uległ zmianie na korzyść Polski. W 2000 r. PKB Polski był 5,5 razy wyższy niż Ukrainy (odpowiednio 171 mld USD i 31 mld USD). Przed 2014 r. sytuacja ekonomiczna Ukrainy uległa wyraźnej poprawie, a różnica w wysokości PKB

30 Według danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego, www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/index.aspx, dostęp: 20.02.2018.

była już tylko czterokrotna na korzyść Polski, wynosiła dla Polski 545 mld USD, a dla Ukrainy 132 mld USD.

Wykres 1. PKB per capita Polski i Ukrainy w latach 1990–2014

Źródło: www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/arttykul/kiedys-ukrainska-gospodarka-byla-silniejsza,225,0,2068193.html, dostęp: 20.02.2018.

Od 2014 r. zaznaczył się spadek w wartości PKB *per capita*, gdyż w 2015 r. wyniósł 7465 USD (Ukraina) i 25 299 USD (Polska), a w 2016 r. odnotowano jego wzrost do 8320 USD (Ukraina) i 27 690 USD (Polska). W dużej mierze spadek PKB *per capita* w Ukrainie wynikał z kosztów przeciwdziałania konfliktowi zbrojnému na wschodzie kraju, a także z aneksji Krymu oraz utraty kontroli nad częścią obwodów donieckiego i ługańskiego. Jednocześnie w obu państwach nastąpił w 2016 r. spadek PKB, którego wielkość wyniosła w Polsce 470 mld USD, a w Ukrainie 93,27 mld USD. Może powstać pytanie, w jaki sposób przy spadku PKB rośnie PKB *per capita*. Przyczyną takiej pozornej sprzeczności jest ujemny przyrost naturalny w obu państwach³¹, szczególnie

31 W Polsce po 1990 r. obserwowaliśmy zarówno dodatni, jak i ujemny przyrost naturalny. Skutki demograficzne spowodowane są także stałym ubytkiem ludności z powodu emigracji. Szacuje się, że około 2 mln obywateli RP przebywa za granicą stale, tj. powyżej 12 miesięcy. Najwyższy spadek liczby ludności w Polsce nastąpił w 2000 r. (na poziomie $-1,0\%$ w stosunku do roku poprzedniego). Jednocześnie poziom $0,0\%$ z 1998 został osiągnięty w 2002 r. W przypadku Ukrainy utrzymuje się od wielu stała tendencja ujemnego przyrostu naturalnego pogłębianą także emigracją. Jednocześnie od 1990 r. jest też widoczny stały ubytek liczby ludności, najwyższą liczbę odnotowano na początku bieżącego stulecia (od poziomu $-0,8$ w 1995 r. do poziomu $-1,0\%$ w latach 2000–2002 i poziomu $-0,8\%$ w latach 2003–2004), a ponowny, choć niewielki, wzrost liczby ludności zaznaczył się dopiero w 2004 r. Poziom $-0,1\%$ w Ukrainie z 1993 r. nie został osiągnięty, choć zbliżoną wartość odnotowano dopiero w 2012 ($-0,2\%$).

widoczny w Ukrainie. Spadek ludności w obu państwach jest także spowodowany długotrwałymi wyjazdami zagranicznymi. Obie gospodarki są też uzależnione od rozliczeń dolarowych³² i odczuwają skutki zawirowań na międzynarodowych rynkach gospodarczych, zwłaszcza w USA i w Chinach, w tym także umacnianie się wartości dolara amerykańskiego.

Tabela 1. Porównanie sytuacji gospodarczej Polski i Ukrainy w latach 1990–2014

Rok	Wskaźnik PKB per capita (USD)		PKB (mld USD)		Inflacja (%)	
1990	5 995	6 780	65	81	685,00	16,30
2000	10 607	3 812	171	31	7,40	23,10
2014	25 261	8 665	545	132	0,40	14,70

Źródło: www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artukul/kiedys-ukrainska-gospodarka-byla-silniejsza,225,0,2068193.html, dostęp: 20.02.2018.

Tabela 2. Roczne wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych w Polsce od 1988 r.

Rok	Wskaźnik cen przy podstawie rok poprzedni = 100	Rok	Wskaźnik cen przy podstawie rok poprzedni = 100
1988	160,2	2003	100,8
1989	351,1	2004	103,5
1990	685,8	2005	102,1
1991	170,3	2006	101,0
1992	143,0	2007	102,5
1993	135,3	2008	104,2
1994	132,2	2009	103,5
1995	127,8	2010	102,6
1996	119,9	2011	104,3
1997	114,9	2012	103,7
1998	111,8	2013	100,9
1999	107,3	2014	100,0
2000	110,1	2015	99,1
2001	105,5	2016	99,4
2002	101,9	2017	102,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-pot-inflacja-/roczne-wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-w-latach-1950-2014/#>, 20.03.2018.

32 Polska, mimo dokonywania wielu rozliczeń międzynarodowych w euro, znaczną część transakcji międzynarodowych handlowych rozlicza nadal w USD.

Tabela 3. Roczne wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych w Ukrainie od 1991 r.

Rok	Wskaźnik cen przy podstawie rok poprzedni = 100	Rok	Wskaźnik cen przy podstawie rok poprzedni = 100
1991	390,0	2007	116,6
1992	2 100	2008	122,3
1993	10 256,0	2009	112,3
1994	501,0	2010	109,1
1995	282,0	2011	104,6
1996	140,0	2012	99,8
2001	106,0	2013	100,5
2002	99,4	2014	124,9
2003	108,2	2015	143,3
2004	112,3	2016	112,4
2005	110,3	2017	113,7
2006	111,6		

Źródło: 1. Opracowano na podstawie: Індекс споживчих цін: сприйняття та реальність. Посібник для користувачів. Державний Комітет Статистики України, Київ 2006, str. 46; 2. <https://index.minfin.com.ua/economy/index/inflation/2017>, 20.02.2018.

W sferze gospodarczej widoczne były w obu państwach te same zjawiska na początku lat 90. XX w., aczkolwiek w różnej skali. Mam tu na myśli uwłaszczenie się nomenklatury partyjnej na majątku państwa. W Polsce proces ten miał znacznie mniejszy wymiar niż w Ukrainie. Wpływ na to miała zarówno komunalizacja mienia, przeprowadzone reformy (plan Balcerowicza), jak i system polityczny; w Polsce kształtujący się od początku transformacji system parlamentarno-gabinetowy nie sprzyjał wykształceniu się systemu oligarchii gospodarczo-politycznej. Co prawda w okresie prezydentury Lecha Wałęsy (1990–1995) jego zaplecze polityczne próbowało zwiększyć uprawnienia głowy państwa, ale ostatecznie w Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r. przyjęto podstawy ustrojowe RP, określając mniejszą rolę prezydenta. Jednocześnie prywatyzacja mienia państwowego przez utworzenie spółek prawa handlowego (spółki akcyjne z większościowym udziałem Skarbu Państwa) spowodowała formalne utrzymanie własności Skarbu Państwa. Jediną formą wykorzystywania wpływów politycznych jest obsadzanie rad nadzorczych spółek Skarbu Państwa przedstawicielami partii aktualnie sprawujących rządy. Stanowi to też swoistą formę uwłaszczania się świata polityki, ale tylko rotacyjną.

W przypadku Ukrainy doszło to wytworzenia się systemu klanowego, określonego też oligarchicznym, w którym wykorzystując dawne (z okresu ZSRS) lub nowe wpływy polityczne grupa osób uwłaszczyła się na znacznej części

majątku ukraińskiego. Temu procesowi sprzyjał też system prezydencki, w którym zdecydowanie trwalsze są więzi gospodarczo-polityczne niż w systemie parlamentarno-gabinetowym. W efekcie oligarchowie mają znaczny wpływ na życie polityczne w kraju, aczkolwiek każdy sojusz polityczny w Ukrainie traktują oni taktycznie, nie tworząc właściwie stałych sojuszy z żadną opcją polityczną.

Efektom systemu prezydenckiego w Ukrainie jest także poziom korupcji, która osiągnęła wymiar systemowego rozwiązania za prezydentury Wiktora Janukowycza.

Poziom korupcji w poszczególnych państwach oceniany jest w corocznych raportach Transparency International (TI, Corruption Perceptions Index). Polska po raz pierwszy została odnotowana w ocenie Transparency International w 1997 r., gdy na 52 oceniane państwa zajęła 29 miejsce, a Ukraina została ujęta w indeksie TI w 1998 r., zajmując 69 miejsce (*ex aequo* z Boliwią). Polska w tym roku zajęła 39 miejsce (*ex aequo* z Włochami) – przy 111 ocenianych państwach³³. Ostatecznie liczba ocenianych krajów wzrosła w poszczególnych latach do 176–178. W 2000 r. Polska zajmowała 43 miejsce (*ex aequo* z Białorusią, Litwą, Malawi i Salwadorem), Ukraina zaś 87 miejsce (*ex aequo* z Azerbejdżanem). W 2010 r. były to odpowiednio 41 i 134 miejsce. W 2014 Polska awansowała w stosunku do 2010 r. o 5 miejsc, zajmując 36 miejsce. Jednakże w przypadku Ukrainy widoczny był w latach 2010–2014 wyraźny regres w ocenie procesów korupcyjnych przez TI (spadek o 8 miejsc ze 134 na 142 w 2014 r.) wiążący się ze stworzeniem systemowej korupcji w okresie prezydentury W. Janukowycza. Poprawa nastąpiła w 2016 r.; na 176 ocenianych państw Polska zajęła 29 miejsce (*ex aequo* z Portugalią) a Ukraina 131. Wyraźnie jest widoczne, że oba państwa stopniowo poprawiają swój wynik w kwestii ograniczania zjawiska korupcji.

Wskazane dane potwierdzają, że korupcja w systemie prezydenckim jest znacznie łatwiejsza i bardziej opłacalna niż w systemie parlamentarno-gabinetowym. W systemie prezydenckim jest stała, wąska grupa osób mających wpływ na podejmowane decyzje – co czyni bardziej opłacalnym system korpumpowania. W systemie parlamentarno-gabinetowym więcej osób uczestniczy w procesie decyzyjnym, a także odbywa się większa rotacja osób podejmujących decyzje – co w efekcie powoduje, że korpumpowanie jest po prostu bardziej kosztowne i staje się mniej opłacalne.

33 Ranking korupcji w państwach opracowano za lata 1997–2016 za: Transparency International. Corruption Perceptions Index, www.transparency.org/research/cpi/cpi_early/0, dostęp: 20.02.2018.

Jak wynika z powyższego, oba państwa przeszły zbliżony proces przemian gospodarczych, aczkolwiek jego zakres był różny. W Polsce znaczny wpływ na rozwój gospodarczy miało konsekwentne wdrożenie planu Balcerowicza oraz jednoznaczna integracja ze Wspólnotami Europejskimi, co skutkowało także napływem do Polski zarówno znacznych środków z licznych funduszy pomocowych UE, jak i środków inwestycyjnych.

W sferze społecznej należy wskazać na trzy zasadnicze różnice między obu państwami. Po pierwsze, w Polsce mimo pewnych różnic regionalnych, nie wystąpił wyraźny podział między poszczególnymi częściami państwa. W przypadku Ukrainy cały czas widoczne było zróżnicowanie między Ukrainą Zachodnią, nawiązującą do tradycji niepodległościowych, a Ukrainą Wschodnią, bardziej przywiązaną do przeszłości sowieckiej. Jak już zaznaczono wcześniej, podział ten jest dość schematyczny i zwłaszcza po Majdanie godności, zajęciu przez Rosję Krymu i wojnie hybrydowej na Wschodzie Ukrainy ulega zatarciu, to często był wykorzystywany m.in. przez Rosję w oddziaływaniu propagandowym.

Drugą kwestią jest struktura narodowościowa państwa. W Polsce ludność narodowości polskiej stanowi około 97% mieszkańców państwa, a liczba osób innej narodowości niż polska jest niewielka; w spisie z 2002 r. inną narodowość zadeklarowało 444,6 tys. obywateli polskich (1,16%), a w spisie z 2011 r. 596 tys. osób (1,55%).

W Ukrainie w spisie z 2001 r. narodowość ukraińską zadeklarowało 77,8% mieszkańców. Najliczniejszą mniejszość stanowili Rosjanie liczący 8 334 141 osób, tj. 17,3%. Dla wielu Rosjan w Ukrainie rozpad ZSRS był błędną decyzją, wręcz klęską. Znaczna część z nich nie może się pogodzić z utratą statusu narodu tytularnego, jaki mieli w okresie ZSRS. Zwłaszcza na terenie Ukrainy Wschodniej jest grupa osób podatnych na propagandę rosyjską, która podsyca antyukraińskie nastroje. Jednocześnie tak znaczna liczebność Rosjan, zamieszkiwanie w części w zwartych skupiskach, zwłaszcza na Wschodzie Ukrainy, sprzyja roszczeniowej postawie tej grupy ludności.

Trzecim problemem jest struktura wyznaniowa. W Polsce istnieje wiele wyznań, spośród których najważniejszym i najliczniejszym jest Kościół rzymskokatolicki, z obrządkiem greckokatolickim i ormiańskim (formalnie około 97% mieszkańców kraju). Drugim wyznaniem pod względem liczby wyznawców jest Autokefaliczna Cerkiew Prawosławna (ok. 600 tys. osób, tj. 1,6% mieszkańców).

W przypadku Ukrainy najważniejszym wyznaniem jest Cerkiew Prawosławna, do której zalicza się około 60–67% mieszkańców oraz Kościół

Katolicki Obrządku Bizantyjsko-Ukraińskiego obejmujący około 9–11%. Jednakże w przypadku Cerkwi Prawosławnej widoczny jest podział na trzy zwalczające się Kościoły: Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego, uznający zwierzchnictwo Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego, będący cerkwią niekanoniczną, oraz Ukraiński Autokefaliczny Kościół Prawosławny. Między tymi trzema cerkwiami następuje przepływ wiernych, a wszelkie dane mają tylko charakter szacunkowy. W przypadku Ukrainy Zachodniej, zwłaszcza Galicji, najsilniejszym wyznaniem jest Kościół Katolicki Obrządku Bizantyjsko-Ukraińskiego. Dane te wskazują na wysoki poziom fragmentaryzacji kulturowej i wyznaniowej, co znacząco utrudnia dokończenie procesów narodotwórczych i państwowotwórczych.

Podsumowując ten krótki przegląd ponad 25 lat w stosunkach wzajemnych między Polską a Ukrainą należy podkreślić, że oba państwa i społeczeństwa przeszły podobny proces transformacji ustrojowej i ekonomicznej. W obu wystąpiły wyraźne zmiany jakościowe, aczkolwiek w przypadku Polski były one związane z jednoznacznym wyborem integracji zachodniej oraz przyniosły większe efekty o charakterze politycznym, ekonomicznym i społecznym. Punktem wyjścia było odejście od centralistycznego oraz opartego na ideologii komunistycznej systemu gospodarowania, który także był widoczny w zasadach prowadzonej polityki wewnętrznej i zagranicznej. W przypadku Polski było to odzyskanie pełnej suwerenności i wyjście spod dominacji Moskwy, a w przypadku Ukrainy to także proces tworzenia niepodległego państwa. Efekty zmian systemowych były widoczne w Polsce już w pierwszych latach transformacji, zaznaczyły się rozwojem gospodarczym oraz wzrostem poziomu życia społeczeństwa. W przypadku Ukrainy proces zmian systemowych został rozciągnięty na wiele lat, a poziom życia społeczeństwa prawie identyczny na początku transformacji, jest wyraźnie niższy niż w Polsce. W dużej mierze jednoznaczny na początku transformacji zachodni wybór integracji w Polsce przyniósł także efekty w formie znacznej pomocy finansowej dla RP, gdyż mimo zmieniających się partii rządzących niezmiennie przez pierwsze 15 lat wspierane były dwa procesy: integracja z NATO i UE. W tej kwestii istniał swoisty *consensus* ponadpartyjny. W Ukrainie preferowano wielowektorowość polityki zagranicznej, a zmiana decydentów politycznych powodowała także zmianę w obszarze preferowanych celów polityki zagranicznej. Jednocześnie lata te były okresem mniejszej lub większej aktywności we wzajemnych relacjach, uzależnionych w dużej mierze od koniunktury politycznej i to zarówno w wymiarze wewnętrznym,

jak i międzynarodowym. Jest to bilans raczej pozytywny, a Polska starała się cały czas, wykorzystując swoją pozycję międzynarodową, wspierać aspiracje prozachodnie Ukrainy. Kontrowersje w relacjach między Polską a Ukrainą odnoszą się głównie do przeszłości i wynikają przede wszystkim z wydarzeń pierwszej połowy XX w., z różnicy w interpretacji wydarzeń historycznych, braku wzajemnego zrozumienia trudnej czy też wręcz tragicznej przyszłości. Pojawiające się co pewien czas spory, jak chociażby o interpretację i sformułowanie przepisów aktów prawnych: pakietu ukraińskich ustaw z 9 kwietnia 2015 r.³⁴ czy też znowelizowanej polskiej ustawy o IPN z 26 stycznia 2018 r., także zaostrzają stosunki wzajemne. W obu państwach następuje też wzrost postaw nacjonalistycznych, a tym samym eksponowanie wzajemnych niechęci, co jest zjawiskiem, które co pewien czas pojawia się w naszych stosunkach wzajemnych. Istotne jest tu stanowisko Rosji, która wyraźnie wielokrotnie wykorzystywała wzajemne oskarżenia i niechęć w obu państwach, wspierając, zwłaszcza w ostatnich latach, mniej lub bardziej jawnie środowiska skrajnie nacjonalistyczne w Polsce i w Ukrainie. Można stwierdzić, że nawet jeśli rozmawiamy jednym językiem, to nie zawsze używamy słów o tym samym znaczeniu i nie zawsze akceptujemy wypowiedzi drugiej strony. Przy społeczeństwach (państwach) sąsiadujących powstaje zawsze pytanie, czy ważniejsze jest to, co łączy, czy też to, co dzieli. Mądrość narodów wskazuje, że pamiętając o przeszłości, logiczne jest patrzeć w przyszłość i wzajemne zrozumienie oraz współpraca. Świadczą o tym zarówno współczesne stosunki francusko-niemieckie, jak i polsko-niemieckie.

Warto podkreślić, że nasze hymny mają identyczny początek:

*Jeszcze Polska nie zginęła...*³⁵

Ще не вмерла Україна...

wyrażając tęsknotę za własnym państwem i gotowość jego obrony.

34 Szczególnie negatywnie przyjęto w Polsce uchwalenie *Ustawy o statusie prawnym i uczczeniu pamięci uczestników walk o niezależność Ukrainy w XX wieku (Zakon Ukraïni pro pravovij status ta všanubannâ pam'âti borciv za nezaležnist' Ukraïni u XX stolitti*, „Vidomosti Verhovnoi Radi”, 2015, nr 25, s. 190), w tej części przepisów, w których za bojowników o wolność Ukrainy uznano OUN i UPA. Podobnie negatywnie odbiera się w Polsce, jako gloryfikację UPA, upamiętnianie, także w formie pomników, Stepana Bandery.

35 Pierwotny tekst miał brzmienie: *Jeszcze Polska nie umarła*.

Bibliografia

- Baluk W., *Kształtowanie systemu partyjnego Ukrainy w okresie transformacji ustrojowej*, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2006.
- Dane Międzynarodowego Funduszu Walutowego, www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/index.aspx.
- Decyzja Rady i Komisji z dnia 26 stycznia 1998 r. w sprawie zawarcia Umowy o partnerstwie i współpracy między Wspólnotami Europejskimi i ich państwami członkowskimi, z jednej strony, a Ukrainą, z drugiej strony* (98/149/WE, EWWiS, Euratom), Dz.U. UE L 1998.49.1.
- Obwieszczenie Generalnego Komisarza Wyborczego z dnia 31 maja 1990 r. o zbiorczych wynikach wyborów do rad gmin na obszarze kraju, przeprowadzonych w dniu 27 maja 1990 r.*, Monitor Polski 1990 nr 21, poz. 170.
- Pietnoczka P., *Partie polityczne w niepodległej Ukrainie 1991–2007*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2014.
- Transparency International. Corruption Perceptions Index, www.transparency.org/research/cpi/cpi_early/0.
- Układ Europejski ustanawiający stowarzyszenie między Rzeczpospolitą Polską, z jednej strony, a Wspólnotami Europejskimi i ich państwami członkowskimi, z drugiej strony, sporządzony w Brukseli dnia 16 grudnia 1991 r.*, Dz.U. 1994 Nr 11 poz. 38.
- Układ o stowarzyszeniu między Unią Europejską i Europejską Wspólnotą Energii Atomowej oraz ich państwami członkowskimi, z jednej strony, a Ukrainą, z drugiej strony*, Dz.U. UE L 2014.161.3.
- Vidomosti pro rezul'tati Vseukraïns'kogo referendumu 1 grudnia 1991 roku, www.archives.gov.ua/Sections/15.r.V_Ref/index.php?11.